

RAFAŁ CZUPRYK – RZESZÓW

WARTOŚĆ MIĘDZYLUDZKIEJ KOMUNIKACJI W KULTURZE MEDIÓW CYFROWYCH

Dynamika i różnorodność przemian technologicznych, niepomrotnie wpływają na współczesną kulturę. Horyzont postępu wyznacza perspektywę trudną w opisie i niełatwą w interpretacji. Technologia, mediatyzując kulturę, powszechnie wpływa na międzyludzką komunikację. A skoro ów proces dotyczy i angażuje człowieka, wymaga uzasadnionej uwagi, wymaga odpowiedzialności. W dzisiejszej dobie mediów cyfrowych trzeba zapytać: Jak korzystać z technologicznych osiągnięć, aby rozwój nowoczesnych form komunikacji służył człowiekowi i chronił jego człowieczeństwo? Trzeba mieć na uwadze profetyczne słowa wypowiedziane przez Thomasa S. Eliota: „Gdzie podziła się nasza mądrość, którą zastąpiła wiedza, gdzie się podziła nasza wiedza, którą zastąpiła informacja?”¹.

Stanowisko Kościoła katolickiego wobec rozwoju form komunikacji znalazło odzwierciedlenie w specjalnych orędziach przygotowywanych przez papieży na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu. Pierwszy taki Dzień odbył się 7 maja 1967 r. z ustanowienia papieża Pawła VI. Ogłoszone wówczas orędzie, zatytułowane *Środki komunikacji społecznej*, nosiło datę 1 maja owego roku. Od

RAFAŁ CZUPRYK – doktor nauk humanistycznych (historia), doktor nauk społecznych (pedagogika), nauczyciel akademicki Uniwersytetu Rzeszowskiego (adiunkt), nauczyciel dyplomowany Liceum Ogólnokształcącego im. Jana Pawła II Sióstr Prezentek w Rzeszowie. Zainteresowania: historia, pedagogika katolicka, filozofia, teologia. ORCID 0000-0002-3387-130X. Kontakt: rafalczupryk@gmail.com.

1. T. S. Eliot, *Chóry z „Opoki”*, tłum. M. Sprusiński, „Więź”, 1976, z. 12, s. 86.

tamtego czasu Paweł VI ogłosił 12 takich orędzi (1967-1978). Papież Jan Paweł II ogłosił 27 (1979-2005), Benedykt XVI wydał 8 orędzi (2006-2013), zaś papież Franciszek ogłosił dotychczas 11 orędzi (2014-2024). Dokument publikowany jest każdego roku 24 stycznia, gdy Kościół katolicki wspomina w liturgii św. Franciszka Salezego, patrona dziennikarzy i prasy. Sam Dzień obchodzony jest w Kościele w różnych terminach: w Polsce w III niedzielę września; natomiast w wielu krajach jest on obchodzony w niedzielę przed uroczystością Zesłania Ducha Świętego².

W latach 2021-2023 Ojciec Święty Franciszek ogłosił cykl trzech tematycznie powiązanych dokumentów: Orędzie na 55. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (2021), pt.: „Chodź i zobacz» (J 1,46). Komunikować, spotykając osoby, tam gdzie są, i takie, jakie są; Orędzie na 56. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (2022), pt.: „Słuchanie uchem serca”; Orędzie na 57. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (2023), pt.: „Mówić z sercem. «Prawdziwie w miłości» (Ef 4,15)”. Rozważania papieskie zostały zogniskowane wokół przyjaźni, międzyludzkiej komunikacji, która w dobie kultury medialnej wymaga: odpowiednich warunków, umiejętności „słuchania uchem serca i mówienia z sercem”. Artykuł niniejszy, odwołując się także do encykliki papieża Franciszka *Fratelli tutti* (2020), poświęconej braterstwu i przyjaźni społecznej, zwraca uwagę na wartość komunikacji, która promuje dialog inspirujący wychowawczo, niewykluczający, otwarty na prawdę, budujący kulturę spotkania osób.

Sztuka komunikacji

Media cyfrowe praktycznie zrewolucjonizowały wszystkie dziedziny ludzkiego życia. W sposób szczególny przemiany zaznaczyły się w sferze międzyludzkiej komunikacji. Samo pojęcie „komunikowanie” pochodzi od łacińskiego czasownika: *comunico*, *communicare* (uczynić wspólnym, połączyć; udzielić komuś wiadomości, naradzać się) i rzeczownika *communio* (wspólność, poczucie łączności). Termin *communication* (komunikowanie, komunikacja, komunikat), początkowo w brzmieniu łacińskim, a następnie wchłonięty przez języki nowożytne, pojawił się w XIV wieku i oznaczał „wejście we wspólnotę, utrzymywanie z kimś stosunków”. Dopiero w XVI wieku nadano mu kolejne znaczenie „transmisja, przekaz”, co wiązało się z rozwojem poczty i dróg. Takie rozumienie komunikacji nabrało szczególnego znaczenia w XIX i XX wieku ze względu na pojawienie się środków komunikowania służących do przemieszczania ludzi i przedmiotów w przestrze-

2. *Orędzia papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej 1967-2002*, red. M. Lis, Częstochowa 2002; Papieskie Orędzia online: <https://www.paulus.org.pl/210,oredzia-na-dni-srodkow-spoleczno-przekazu> [dostęp: 20.02.2024].

ni, jak: pociąg, samochód, samolot oraz nowych form przekazu informacji na odległość: telefon, radio, telewizja³. Pojawienie się Internetu, a w jego obrębie współczesnych komunikatorów społecznościowych (przykładowo: Facebook, Twitter-X, Instagram, LinkedIn, Snapchat), dodatkowo skróciło dystans komunikacyjny. W efekcie, intensywność cyfrowych e-relacji w czasie rzeczywistym rekordowo wzrosła, przyczyniając się do „kurczenia się” świata do rozmiarów globalnej wioski (Marshal McLuhan). Odtąd międzyludzka komunikacja skutkuje, wcale nierzadko, współdziałaniem zarówno w przestrzeni online, jak i offline. E-społeczności mogą przybliżać ludzi do stanu cyfrowej wspólnoty, gdzie egzystencja (aktywność) zamyka się w obrębie świata wirtualnego. Mogą też być załącznikiem wspólnot wychodzących z sieci do świata realnego, w którym bezpośredniość działań wyraża spotkanie twarzą w twarz. Media cyfrowe, o czym nie można zapomnieć, generują także postawy zamknięcia, izolacji, osamotnienia, nietolerancji, wrogości – cyberprzemocy⁴. Powszechnym problemem są informacje typu *fake news*, które w obiegu medialnym skutecznie dezinformują i manipulują. Powielane kłamstwa i plotki szerzą uprzedzenia, złośliwość, eskalują nienawiść. W konsekwencji, szkodliwe słowo poważnie rani, zaburza międzyludzką komunikację, wprowadza w błąd lub cyfrowo unicestwia⁵.

Refleksja nad komunikacją w mediach jest zatem uzasadniona, a nawet niezbędna. Komunikacja, choć jest żmudną troską w budowaniu bliskości i wzajemności osób, jest szansą na prawdziwy dialog. W dialogu tym zawsze chodzi o prawdę. Komunikacja jest sztuką; jest podstawą kultury spotkania.

3. M. Skinder, *Teoretyczne uwarunkowania i zastosowanie komunikowania w społeczeństwie informacyjnym*, „Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy”, 3 (2013), s. 251. Zob. także: A. Frączek, *Komunikacja interpersonalna*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość”, 9 (2012), s. 118-131; Z. Nęcki, *Komunikacja międzyludzka*, Kraków 2000; T. Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe*, Warszawa-Kraków 2005.
4. NASK-Państwowy Instytut Badawczy: *Cyberbezpieczeństwo AI. AI w cyberbezpieczeństwie*, online: <https://cyberpolicy.nask.pl/wp-content/uploads/2023/09/Cyberbezpieczenstwo-AI.-AI-w-cyberbezpieczenstwie.pdf> [dostęp: 20.02.2024]; *Badania i raporty Akademii NASK*, online: <https://www.gov.pl/web/niezagubdzieckawsieci/badania-i-raporty> [dostęp: 20.02.2024].
5. Fundacja Orange: *Fake news – czym jest i jak go rozpoznać?*, online: <https://fundacja.orange.pl/strefa-wiedzy/post/fake-news-czym-jest-i-jak-go-rozpoznać> (dostęp: 20.02.2024); *Rozpoznawanie nieprawdziwych informacji*, online: <https://www.gov.pl/web/baza-wiedzy/roznawanie-nieprawdziwych-informacji> [dostęp: 20.02.2024].

Kultura spotkania i dialogu

Dnia 3 października 2020 r., przy grobie Biedaczyny z Asyżu, Ojciec Święty Franciszek podpisał encyklikę *Fratelli tutti*⁶. W dokumencie papież pisze: „Paradoksalnie, podczas gdy narastają postawy zamknięcia i nietolerancji izolujące nas od innych, dystanse międzyludzkie skracają się lub znikają do tego stopnia, że przestaje istnieć prawo do prywatności. Wszystko staje się rodzajem spektaklu, który można śledzić, podglądać, a życie zostaje wystawione na nieustanną kontrolę. W komunikacji cyfrowej dąży się do pokazania wszystkiego, a każda jednostka staje się obiektem spojrzeń, które rewidują, obnażają i rozpowszechniają, często anonimowo. Szacunek dla drugiego człowieka całkiem się rozpada, a w ten sposób właśnie, podczas gdy tego człowieka odsuwam, ignoruję i trzymam na dystans, mogę bezwstydnie wtargnąć w jego życie, aż do skrajności”⁷. Papież zauważa, że w sieci cyfrowych kontaktów, człowiek staje się wcale nierzadko komunikatem dla drugiego, informacyjnym newsem. Cyfrowy przekaz – krótki, bez zbędnych gramatycznych obciążeń i rozbudowanej narracji – jedynie sygnalizuje o obecności e-człowieka w sieci, o jego emocjach i pilnych potrzebach chwili. W konsekwencji „kontakty wirtualne zwalniają ze żmudnego pielęgnowania przyjaźni, ze stabilnej wzajemności, a także z dojrzewającej z czasem zgodności; mają pozory kontaktów towarzyskich. Nie budują prawdziwie „nas”, ale zazwyczaj maskują i wzmacniają ten sam indywidualizm, który wyraża się w ksenofobii i pogardzie dla słabych”⁸. Zgodnie z logiką selekcji, e-człowiek oddziela to, co mu się podoba od tego, co mu się nie podoba, wybiera rzeczy (informacje) pociągające od tych niewygodnych (wymagających?). W sieci wirtualnych kręgów, e-człowiek izoluje się od rzeczywistości, która wydaje się trudna, ograniczona, nie do zniesienia⁹.

Czyżby komunikacja cyfrowa paradoksalnie przeczyła postawie szczerzej otwartości człowieka na człowieka? Utrudniała międzyludzki dialog, odmawiając prawa do rzetelnego wysłuchania? W encyklice papież podkreśla: „Kiedy brakuje ciszy i słuchania, gdy wszystko zamienia się w pośpieszne i niespokojne kliknięcia oraz SMS-y, zagrożona jest podstawowa struktura mądrej komunikacji międzyludzkiej”¹⁰. Brak spokojnej refleksji, gorączkowa wymiana opinii na portalach społecznościowych, to brak mądrości odkrywanej wspólnie, poprzez twórczy dialog osób. Przytłaczający nawał informacji przeczy mądrości. Zdaniem

6. Franciszek, encyklika *Fratelli tutti* (2020), online: https://www.vatican.va/content/francesco/pl/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html [dostęp: 20.02.2024].

7. Tamże, nr 42.

8. Tamże, nr 43.

9. Tamże, nr 47.

10. Tamże, nr 49.

Franciszka „nie wytwarza się jej przez niecierpliwe poszukiwania w Internecie, ani nie jest to suma informacji, których wiarygodność nie jest zapewniona. W ten sposób nie dojrzuje się w spotkaniu z prawdą. W końcu rozmowy obracają się tylko wokół najnowszych danych, są jedynie horyzontalne i ogólnikowe. Nie zwraca się dłuższej i przenikliwej uwagi na istotę życia, nie rozpoznaje się tego, co jest niezbędne do nadania sensu egzystencji. Tak więc wolność staje się iluzją, która jest nam sprzedawana i mylona ze swobodą nawigowania w sieci. Problem w tym, że drogą braterstwa, lokalną jak również uniwersalną, mogą podążać tylko osoby wolne, gotowe na prawdziwe spotkanie”¹¹.

W dobie komunikacji cyfrowej jakiemu zatem zadaniu musimy sprostać, jakich relacji potrzebujemy? Papież zauważa, że „potrzebujemy odkrywać bogactwa każdego z nas, a także umacniać to, co nas łączy, oraz patrzeć na różnice jako na szansę rozwoju w szacunku dla wszystkich. Konieczny jest cierpliwy i ufny dialog, aby osoby, rodziny i wspólnoty mogły przekazywać wartości swojej kultury i przyjmować dobro pochodzące z doświadczeń innych”¹². Każdy może zostać ubogacony kulturą drugiej osoby, a cierpliwy i ufny dialog może okazać się owocny, inspirujący i więziotwórczy. „Zbliżać się do siebie, wyrażać swoje zdanie, słuchać jeden drugiego, patrzeć na siebie, poznawać się wzajemnie, starać się zrozumieć siebie nawzajem, szukać punktów styczności, wszystko to streszcza się w wyrażeniu „prowadzić dialog”. Wytrwały i odważny dialog nie jest newsem, w przeciwieństwie do nieporozumień i konfliktów, ale dyskretnie pomaga żyć lepiej, znacznie bardziej niż moglibyśmy sobie to wyobrazić”¹³.

Autentyczny dialog dąży do osiągnięcia syntezy: dotyka istoty i sedna sprawy, przewycięża podziały, nie dyskwalifikuje rozmówcy poprzez przypisywanie mu upokarzających epitetów, ale zjednuje strony poprzez szczere i cierpliwe negocjacje. Dialog nie może być biznesową pertraktacją opartą na doraźnych kalkulacjach, powierzchownych ustaleniach. Nie jest więc upartym trwaniem przy swoich ideach, osobistych korzyściach i przekonaniach z zamiarem narzucenia innym swojego sposobu myślenia. Nie jest formą przebiegłego monologu, który skrycie manipuluje i poniża. Celem dialogu jest wspierać słowo pełne prawdy, zbliżać do obiektywnej prawdy (nie wynegocjowanej) i uznać jej autorytet. Dialog, który nie zniekształca prawdy, ale respektuje jej słuszność, poprzez umiejętność dawania i przyjmowania, troszczy się w konsekwencji o dobro wspólne. Wówczas dialog jest pełny nadziei, zachęca do współpracy, przebacza krzywdy i pozwala rozwijać się w duchu zgody i harmonii¹⁴. Jak tłumaczy papież Franciszek: „to, co nazy-

11. Tamże, nr 50.

12. Tamże, nr 134.

13. Tamże, nr 198.

14. Tamże, nr 199-205.

wamy „prawdą”, to nie tylko przekazywanie faktów (...), to przede wszystkim poszukiwanie najbardziej solidnych podstaw stojących za naszymi wyborami, a także naszych praw. Oznacza to zaakceptowanie, że ludzka inteligencja może wyjść poza to, co jest dogodne w danej chwili i pojąć pewne prawdy, które się nie zmieniają, które były prawdziwe przed nami i zawsze będą prawdziwe. Badając ludzką naturę, rozum odkrywa wartości, które są uniwersalne, ponieważ z niej pochodzą”¹⁵.

W konsekwencji, dialog wymaga odwagi w myśleniu, wymaga woli przeciwstawienia się relatywnym powiewom pozornych racji, wymaga obiektywnego rozeznania istoty rzeczy, aby poznać, jak jest naprawdę. Prawdziwy dialog jest twórczy, jest sztuką. On wpływa na rozwój kultury spotkania. W opinii papieża kultura ta wykracza poza dialektykę stawiającą jednego przeciw drugiemu – „jest to taki styl życia, który dąży do tworzenia owego wielościanu, który ma wiele aspektów, wiele stron, ale wszystkie tworzą jedność bogatą w różne odcienie, ponieważ całość przewyższa część. Wielościan przedstawia społeczeństwo, w którym różnice współistnieją ze sobą, uzupełniając się, ubogacając i oświetlając nawzajem, nawet jeśli wiąże się to z dyskusjami i nieufnością. Od wszystkich bowiem można się czegoś nauczyć, nikt nie jest bezużyteczny, nikt nie jest zbędny”¹⁶. Wnioskując, należy stwierdzić, że kultura spotkania oznacza twórczy dialog, oznacza pragnienie poszukiwania punktów stykowych, budowanie mostów, projektowanie czegoś, co angażowałoby wszystkich, co będzie aspiracją i stylem życia ogółu¹⁷.

Warunki dobrej komunikacji

Chcąc zrozumieć rzeczywistość, aby móc ją opowiedzieć, trzeba wyjść od doświadczenia wydarzeń i spotkania z ludźmi. Najprostszym sposobem, który uwierzytelnia międzyludzki przekaz, jest, jak zauważa papież Franciszek, bezpośrednie doświadczenie. Aby „pójść, zobaczyć i przeżyć” trzeba spełnić pewien warunek: „konieczne jest wyjście z wygodnego przeświadczenia «już to wiem» i wyruszyć (pójść) aby zobaczyć – aby być z ludźmi, słuchać ich, korzystać z sugestii rzeczywistości, która pod pewnymi względami zawsze zaskakuje”. Tymi słowami papież Franciszek rozpoczął swoje Orędzie na 55. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (2021), które zatytułował: „«Chodź i zobacz» (J 1,46).

15. Tamże, nr 208, 211.

16. Tamże, nr 215.

17. Tamże, nr 216.

Komunikować, spotykając osoby, tam gdzie są, i takie, jakie są”¹⁸. Wezwaniu do „pójścia i zobaczenia”, a więc autentycznemu poznaniu rzeczywistości, papież nadał status uniwersalnej wskazówki dla każdej formy komunikacji, która chce być przejrzysta i uczciwa. Jak zauważył, „metoda ta zawsze sprawdzała się w przekazie wiary, poczynając od ewangelicznych spotkań na brzegu Jordanu i Jeziora Galilejskiego”¹⁹.

Współcześnie wiele informacji medialnych w konfrontacji z rzeczywistością w coraz mniejszym stopniu ukazuje prawdziwy stan rzeczy i konkretne życie ludzi. Wcale nierzadko informacja traci swą wiarygodność: „nie jest już zdolna uchwycić najpoważniejsze zjawiska społeczne ani pozytywną energię, uwalniającą się u podstaw społeczeństwa”. Stworzona „bez wychodzenia na ulice, bez zdzierania butów”, staje się informacją spreparowaną, podrobioną. Jej cel jest jeden: nasycić rynek przekazu nie dbając o prawdę. W tym kontekście papież zauważa: „każde narzędzie jest użyteczne i cenne tylko wtedy, gdy skłania nas do pójścia i zobaczenia rzeczy, o których inaczej byśmy nie wiedzieli, gdy umieszcza w sieci informacje, które w innym przypadku nie znalazłyby się w obiegu, gdy umożliwia spotkania, do których inaczej by nie doszło”. Wnioskując, należy stwierdzić, że wszelka wiedza, jaka bezpośrednio pochodzi z doświadczenia – dzięki odwadze, ciekawości, otwartości i pasji – jest autentyczna. Trzeba doświadczyć prawdziwości rzeczy – poznać rzeczywistość, aby komunikować zgodnie z prawdą. W opinii papieża „to najbardziej uczciwa weryfikacja każdej wiadomości, ponieważ, aby poznać, trzeba spotkać; pozwolić, aby ten, kto stoi przede mną, opowiedział mi, aby jego świadectwo dotarło do mnie”²⁰.

W Orędziu papież zwraca uwagę na szanse i pułapki w komunikacji. Współcześnie, w aspekcie pozytywnym, dostęp do informacji dzięki mediom cyfrowym jest bardzo szybki – „z pierwszej ręki” – co czyni nas wszystkich odpowiedzialnymi, jako użytkowników i jako odbiorców. „Potencjalnie możemy stać się świadkami wydarzeń, które w przeciwnym razie zostałyby pominięte przez media tradycyjne, możemy wnieść nasz obywatelski wkład, ujawnić więcej historii, również pozytywnych. Dzięki sieci mamy możliwość opowiedzenia tego, co widzimy, tego, co dzieje się na naszych oczach, podzielenia się świadectwami”²¹. W aspekcie negatywnym dostęp do informacji pozbawiony jest nierzadko uczciwej weryfikacji. Łatwość manipulacji przesłania często krytyczną świadomość, pozbawia umiejętnego rozważania, dojrzałego poczucia odpowiedzialności za treści rozpowszechniane

18. Tegoż, *Orędzie na 55. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (2021), online: <https://www.paulus.org.pl/888,55-swiatowy-dzien-srodkow-spolecznego-przekazu-franciszek-2021> [dostęp: 20.02.2024].

19. Tamże.

20. Tamże.

21. Tamże.

i przyjmowane. W opinii papieża „wszyscy jesteśmy odpowiedzialni za przekaz, za informacje, które podajemy, za kontrolę, której razem możemy dokonywać odnośnie do fałszywych wiadomości, demaskując je. Wszyscy jesteśmy wezwani, by być świadkami prawdy – aby pójść, zobaczyć i się podzielić”²².

Warunkiem dobrej komunikacji jest takie słowo, które „widać”, czyli takie słowo, które łączy w doświadczenie, w dialog. Skuteczna komunikacja to porozumiewanie się nie tylko słowem, ale też gestem, spojrzeniem, tonem głosu. Jest zaproszeniem do spotkania osób. „Wielka atrakcyjność Jezusa dla tego, kto Go spotykał, wynikała z prawdziwości Jego głoszenia, ale skuteczność tego, co mówił, była związana z Jego spojrzeniem, Jego postawą, a nawet z Jego milczeniem. Uczniowie nie tylko słuchali Jego słów, patrzyli na Niego, gdy mówił. W rzeczywistości w Nim – wcielonym Logosie – Słowo zyskało Oblicze, Bóg niewidzialny pozwolił się zobaczyć, usłyszeć i dotknąć” – zauważa papież. Co więcej, dobra komunikacja wywiera wrażenie, zachwyca człowieczeństwem, jest czystym świadectwem prawdy. Dialog słuchających się osób zachęca do poświęcenia czasu spotkaniu bez uprzedzeń; jest zwiastunem zaufania; jest zachętą do twórczej współpracy; uczy zrozumienia; zwraca uwagę na to, co najważniejsze. Dobra komunikacja pomija to, co zbędne, odróżnia mylące pozory od prawdy; zwraca uwagę na fakty, co potwierdza szczere spojrzenie dialogujących stron.

Wartość słuchania sercem

W gramatyce komunikacji warunkiem prawdziwego dialogu jest sztuka aktywnego słuchania. Na wartość słuchania w komunikacji zwrócił uwagę papież Franciszek w kolejnym Orędziu na 56. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (2022), zatytułowanym „Słuchanie uchem serca”²³. We wstępie swych rozważań papież zauważa, że współcześnie, zarówno w codziennych relacjach, jak i w debatach na temat najważniejszych kwestii życia obywatelskiego, człowiek traci zdolność słuchania innych. Zapomina, że w sercu własnym, podobnie jak w sercach innych ludzi, istnieje bezgraniczne, jednocześnie ukryte, pragnienie bycia wysłuchanym. Jednocześnie papież podkreśla, że „słuchanie zyskuje na znaczeniu poprzez nowy, ważny rozwój na polu komunikacyjnym i informacyjnym, dzięki różnym ofertom podcastów i czatów audio, potwierdzając, że pozostaje ono

22. Tamże.

23. Tegoż, *Orędzie na 56. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (2022), online: <https://www.paulus.org.pl/892,56-swiatowy-dzien-srodkow-spolecznego-przekazu-franciszek-2022> [dostęp: 20.02.2024].

niezbędne w komunikacji międzyludzkiej”²⁴. Dodatkowo, o czym przypomina papież, sztuka aktywnego słuchania jest wyzwaniem dla każdego wychowawcy: rodzica, nauczyciela i duszpasterza; dla każdego kto kształtuje opinie, formułuje poglądy pełniąc służbę społeczną lub polityczną.

Wartość słuchania, jak uczy Pismo Święte, związana jest zasadniczo z relacją dialogu między Bogiem a człowiekiem. Biblijny zwrot: „Shema’ Israel – Słuchaj, Izraelu” nieustannie powtarzany, uzasadnia prawdę, że wiara rodzi się ze słuchania. „Inicjatywa należy do Boga, który mówi do nas, a my odpowiadamy, słuchając Go; a nawet to słuchanie pochodzi przecież z Jego łaski, jak to się dzieje w przypadku noworodka, który reaguje na spojrzenie i głos mamy oraz taty” – zauważa papież Franciszek. I dalej podkreśla: „Wśród pięciu zmysłów tym uprzywilejowanym przez Boga wydaje się być słuch, może dlatego, że jest on mniej inwazyjny, bardziej dyskretny niż wzrok, a zatem pozostawia człowiekowi większą wolność. To słuchanie odpowiada pokornemu stylowi Boga, (...) pozwala Bogu objawić się jako Temu, który mówiąc stwarza człowieka na swój obraz, a słuchając rozpoznaje go jako swego rozmówcę. Bóg kocha człowieka: dlatego kieruje do niego Słowo, dlatego „nadstawia ucha”, aby go słuchać. Człowiek, przeciwnie, ma tendencję do uciekania od relacji, do odwracania się plecami i „zamykania uszu”, aby nie musieć słuchać. Odmowa słuchania często przeradza się w agresję wobec drugiego, jak to miało miejsce w przypadku słuchaczy diakona Szczepana, którzy zatykając sobie uszy, wszyscy naraz zwrócili się przeciwko niemu”²⁵.

Wnioskując, można zauważyć, że „Bóg, który się objawia, komunikuje się z człowiekiem bezinteresownie, zaś człowiek wezwany jest, aby wsłuchiwać się w Boży głos i odpowiedzieć na zaproszenie do przymierza miłości, aby stać się w pełni tym, kim jest: obrazem i podobieństwem Boga w swojej zdolności słuchania, przyjmowania, dawania przestrzeni innym. W ten sposób słuchanie jest wymiarem miłości”²⁶. Papież zauważa ponadto, że Chrystus wzywa swoich uczniów do uważnego słuchania; upomina ich po opowiedzeniu przypowieści o siewcy, sugerując, że nie wystarczy słuchać, ale trzeba robić to dobrze. Liczy się nie samo słuchanie, ale jakość słuchania: słowo Boże, przyjęte sercem szlachetnym i dobrym, zakorzenia się w sercu, które odtąd, stając się wierne, obficie owocuje. Podobnie w międzyludzkich relacjach ważne jest, aby zwracać uwagę na to, kogo słuchamy, czego i jak słuchamy, czy możemy wzrastać w sztuce komunikacji, której centrum nie jest teoria czy technika, ale „zdolność serca, która umożliwia bliskość”²⁷. Słuchanie, dotyczy w istocie całej osoby, a „prawdziwym miejscem

24. Tamże.

25. Tamże.

26. Tamże.

27. Tamże.

słuchania jest serce”. Co ważne, pierwszym krokiem ku prawdziwej komunikacji jest słuchanie samego siebie, swoich najprawdziwszych potrzeb, tych, które są wpisane w najgłębsze wnętrze każdej osoby. Każdy wszak nosi w swoim sercu pragnienie bycia w relacji z innymi i z Innym. Nikt nie jest stworzony do życia jako atom, ale stworzony do życia razem – we wspólnocie osób²⁸.

Słuchanie w „klimacie spotkania”

Wartość prawdziwego, dobrego słuchania podważa jego przeciwieństwo: podsłuchiwanie. „W dobie mediów społecznościowych – co podkreśla papież Franciszek – jest to wszechobecna pokusa, która wydaje się być jeszcze bardziej narzucająca, a której dodatkowo towarzyszy śledzenie i wykorzystywanie innych dla własnych korzyści. Przeciwnie, tym, co czyni komunikację dobrą i w pełni ludzką, jest słuchanie osoby, która stoi przed nami twarzą w twarz, to słuchanie drugiego, do którego zbliżamy się z lojalną, ufną i szczerą otwartością”²⁹.

Wyraźnym symptomem braku umiejętności słuchania innych jest częste mówienie do siebie. „Jest to przejaw tego, że zamiast szukać prawdy i dobra, szukamy konsensusu; zamiast słuchać, zwracamy uwagę na słuchalność. Z kolei dobra komunikacja nie stara się zaimponować publiczności ciętą odpowiedzią lub wrażeniem, które dążą do ośmieszenia rozmówcy, ale zwraca uwagę na racje drugiej strony i stara się uchwycić złożoność rzeczywistości”. Błędna komunikacja tworzy najczęściej ideologiczne sojusze, a wówczas słuchanie zanika, ustępując miejsca jałowemu sporom. W rzeczywistości, w wielu dialogach w ogóle nie dochodzi porozumienia. Wolę słuchania rozmówcy przewyższa pragnienie narzucenia swojego punktu widzenia. W takich sytuacjach, „dialog staje się duologiem, monologiem w dwóch głosach”³⁰. Odwrotnie, nieodzownym składnikiem dialogu i dobrej komunikacji jest aktywne słuchanie. Skutkiem tej umiejętności jest gotowość do zmiany własnego zdania, modyfikacji niekiedy niemal dogmatycznych poglądów czy założeń. Gwarancją dobrej komunikacji jest opuszczenie strefy monologu i wejście w przestrzeń dialogu, dzięki któremu można osiągnąć zbieżność głosów. Słuchanie (nasłuchiwanie) w takim „klimacie spotkania” kształtuje wiarygodność przekazu, uczy rozmówców wzajemnego szacunku, ćwiczy strony dialogu w sztuce rozeznawania myśli i słów, które odpowiednio dobrane informują w symfonii głosów o prawdzie. Nierzadko w trudnych sytuacjach, słuchanie wymaga cnoty cierpliwości, a także umiejętności pozwalania sobie na bycie zaskoczonym prawdą,

28. Tamże.

29. Tamże.

30. Tamże.

nawet jeśli jest to tylko fragment prawdy. Tylko zdumienie – co zauważa papież – umożliwia poznanie, podobnie jak nieskończona ciekawość dziecka, które patrzy na otaczający je świat z szeroko otwartymi oczami. Słuchanie z takim nastawieniem – z zachwytem dziecka w świadomości dorosłego – jest zawsze wzbogacające, ponieważ zawsze znajdzie się coś, choćby najmniejszego, czego można się nauczyć od drugiego i wykorzystać w swoim własnym życiu³¹.

„Mówienie z sercem” podstawą przyjaznej komunikacji

W ogłoszonym Orędziu na 57. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (2023), zatytułowanym: „Mówić z sercem. «Prawdziwie w miłości» (Ef 4,15)”³², papież Franciszek napisał: „Po tym, jak w poprzednich latach rozważaliśmy czasowniki: «pójść i zobaczyć» oraz «słuchać», jako warunki dobrej komunikacji, w tym Orędziu chciałbym skupić się na «mówieniu z sercem». To serce pobudziło nas do pójścia, zobaczenia i słuchania, i to serce skłania nas do otwartej i przyjaznej komunikacji. Po wprawieniu się w słuchaniu, które wymaga czekania i cierpliwości, a także rezygnacji z narzucania z góry naszego punktu widzenia, możemy wejść w dynamikę dialogu i dzielenia się, która cechuje właśnie serdeczne komunikowanie się. Kiedy wysłuchamy drugiego z czystym sercem, będziemy też mogli mówić, podążając za prawdą w miłości. Nie powinniśmy obawiać się głoszenia prawdy, nawet jeśli jest czasem niewygodna, ale czynienia tego bez miłości, bez serca. (...) Serce swoim biciem wyjawia prawdę o naszym istnieniu, i z tego powodu należy go słuchać. Prowadzi to słuchającego do dostrojenia się do tej samej długości fali, tak iż jest w stanie poczuć we własnym sercu również bicie serca drugiego człowieka. Wtedy może dokonać się cud spotkania, który sprawia, że patrzymy na siebie ze współczuciem, przyjmując z szacunkiem wzajemne słabości, a nie osądzając na podstawie pogłosek i sięjąc niezgodę oraz podziały”³³.

W dalszej części orędzia papież podkreśla, że „aby móc komunikować się prawdziwie w miłości, należy oczyścić swoje serce. Jedynie słuchając i mówiąc z czystym sercem, możemy zobaczyć więcej niż tylko to, co widać na zewnątrz i przezwyciężyć nieokreślony hałas, który także w sferze informacji utrudnia nam rozeznawanie w złożoności świata, w którym żyjemy. Wezwanie do mówienia z sercem stanowi radykalny wymóg w naszych czasach, tak bardzo skłonnych

31. Tamże.

32. Tegoż, *Orędzie na 57. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (2023), online: <https://www.paulus.org.pl/895,57-swiatowy-dzien-srodkow-spolecznego-przekazu-franciszek-2023> [dostęp: 20.02.2024].

33. Tamże.

do obojętności i oburzenia, czasem nawet na podstawie dezinformacji, która fałszuje prawdę i nią manipuluje. Serdeczne komunikowanie oznacza, że ten, kto nas czyta lub słucha, potrafi dostrzec nasze uczestnictwo w radościach i lękach, w nadziejach oraz cierpieniach kobiet i mężczyzn naszych czasów. Kto mówi w ten sposób, miłuje drugiego człowieka, ponieważ zależy mu na nim i chroni jego wolność, nie naruszając jej. Styl ten możemy dostrzec u tajemniczego Wędrowca, który rozmawia z uczniami na drodze do Emaus, po tragedii, która wydarzyła się na Golgocie. Zmartwychwstały Jezus przemawia do nich z sercem, z szacunkiem towarzysząc na drodze ich cierpienia, proponując, a nie narzucając się, z miłością otwierając ich umysły na zrozumienie najgłębszego sensu tego, co się stało³⁴.

Wnioskując z powyższego fragmentu, angażowanie się w komunikację „z otwartym sercem i otwartymi ramionami” nie dotyczy tylko specjalistów zajmujących się przekazywaniem informacji, ale jest obowiązkiem wszystkich. Każdy wezwany jest do poszukiwania oraz mówienia prawdy i do czynienia tego z miłością. Dialog nigdy nie powinien być nacechowany „mową szkodliwą lecz tylko budującą, zależnie od potrzeby, aby wyświadczała dobro słuchającym”. Towarzysząca zaś życzliwość nie jest kwestią „etykiety”, ale prawdziwym antidotum na okrucieństwo, które potrafi zatruwać serca i niszczyć relacje. Komunikacja nie może podsycać rozgoryczenia, które irytuje, rodzi gniew i prowadzi do scysji. Powinna pomagać ludziom w spokojnej refleksji, krytycznie i zawsze z szacunkiem, odwołując się do rzeczywistości w której żyją³⁵.

Komunikacja z serca do serca

W opinii papieża Franciszka „światłym przykładem mówienia z sercem jest św. Franciszek Salezy, doktor Kościoła, biskup Genewy. Jego łagodna postawa, człowieczeństwo, gotowość do cierpliwego dialogu ze wszystkimi, uczyniły go niezwykłym świadkiem miłosiernej miłości Boga. Można o nim powiedzieć, że «miła mowa przyciąga przyjaciół, a język uprzejmy – miłe słowa» (Syr 6,5). Co więcej, jedno z jego najsłynniejszych stwierdzeń: «serce mówi do serca», inspirowało pokolenia wiernych, w tym św. Jana Henryka Newmana, który wybrał je na swoje motto: *Cor ad cor loquitur*. Jednym z jego przekonań było, że «wystarczy dobrze kochać, aby dobrze mówić». Pokazuje to, że według niego komunikacja nigdy nie powinna sprowadzać się do sztuczności, do strategii marketingowej, ale winna być odzwierciedleniem duszy, widzialną powierzchnią niewidzialnej dla oczu istoty miłości. Dla św. Franciszka Salezego to właśnie «w sercu i poprzez

34. Tamże.

35. Tamże.

serce dokonuje się ten subtelny i intensywny proces zjednoczenia, dzięki któremu człowiek rozpoznaje Boga»³⁶.

W dalszej części rozważań papież powtórzył za świętym biskupem Genewy: „jesteśmy tym, co przekazujemy”. I rzeczywiście, współcześnie, w szczególności w *social network*, komunikacja jest często instrumentalizowana; chcemy, aby świat widział nas takich, jacy chcielibyśmy być, a nie takich, jacy jesteśmy. Nierzadko przekazujemy „imitowany obraz siebie” lub komunikat daleki prawdzie. Panorama komunikacji domaga się tymczasem przekazu, który zgodny jest z prawdą, który opowiada ją odważnie i z wolnością, „odrzucając pokusę używania wyrażań uderzających i agresywnych”³⁷. Potrzebujemy przekazu wolnego od uprzedzeń i wrogości, który odrzuca retorykę podżegającą do wojny, wszelki rodzaj propagandy, która manipuluje prawdą, zniekształcając ją w celach ideologicznych. Potrzebujemy przekazu uważnego, nacechowanego potrzebą wysłuchiwania siebie nawzajem, karmionego bliskością, współczuciem i czułością. Potrzebujemy komunikacji śmiałej i kreatywnej, gotowej podejmować ryzyko; komunikacji serdecznej, która rozpala serca, jest balsamem dla ran duchowych, która oświeśla drogę pojednania; takiej, która przez zaufanie buduje klimat spotkania i pokoju. W tym kontekście papież zaapelował: „marzy mi się komunikacja kościelna, która potrafi się poddać prowadzeniu przez Ducha Świętego, uprzejma i zarazem profetyczna, która potrafi znajdować nowe formy i sposoby dla wspólnego przekazu, który ma nieść w trzecie tysiąclecie. Komunikacja, która w centrum stawiałaby relację z Bogiem i z bliźnim, zwłaszcza tym najbardziej potrzebującym, i która umiałaby raczej rozpałać płomień wiary, niż chronić popioły autoreferencyjnej tożsamości. Komunikacja, której podstawą byłyby pokora w słuchaniu i parezja w mówieniu, która nigdy nie oddzielałaby prawdy od miłości”³⁸.

Konkluzja

Podsumowując powyższe rozważania, oparte na encyklice papieża Franciszka *Fratelli tutti* (2020) oraz trzech orędziach ogłoszonych na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (2021-2022-2023), należy stwierdzić, że współczesna kultura cyfrowa potrzebuje komunikacji, która odnosi się do konkretnych wartości, promuje dialog otwarty, niewykluczający. Zgodnie z postulatami papieża, media mogą pomóc ludziom bardziej zbliżyć się do siebie, mogą pomóc dostrzec wartość solidarnej wspólnoty. Dobra komunikacja może nauczyć krytycznego

36. Tamże.

37. Tamże.

38. Tamże.

myślenia, pogłębić namysł nad prawdą, dobrem i pięknem. W kulturze mediów cyfrowych ważne jest autentyczne spotkanie osób (nie anonimowych awatarów), które poprzez twórczy dialog mogą wzrastać w człowieczeństwie. W cyfrową chmurę obojętności, trzeba wchodzić z lampą nadziei, aby oświecić mroki pozorów i złudzeń. Nie można dać się zwieść iluzji wirtualnych światów i błyskotliwej, ale próżnej narracji. Wartościowa komunikacja w ocenie papieża Franciszka zawsze buduje mosty, sprzyja integracji, kształtuje postawę zaangażowania, wyzwala z dogmatycznych przekonań. Dobra komunikacja wynika z miłości do drugiego człowieka. Jako dowód posługi myślenia jest zawsze pokorna, jest szczerą. W dobrej komunikacji zawsze chodzi o prawdę.

„Wielki kontynent cyfrowy nie jest po prostu technologią, ale tworzą go realni ludzie oraz to, co mają w swoim wnętrzu: własne nadzieje, własne cierpienia, własne lęki, poszukiwanie prawdy, piękna i dobra. Potrzebna jest umiejętność wskazywania i niesienia Chrystusa, dzielenia radości i nadziei, jak Maryja, która przyniosła Chrystusa sercu człowieka. Trzeba umiejętnie wchodzić w tę mgłę obojętności, lecz w niej nie błędzić. Trzeba wchodzić nawet w najciemniejszą noc, nie dając się ogarnąć ciemnościom i nie gubiąc się. Trzeba wsłuchiwać się w złudzenia tak wielu, nie dając się jednak zwieść; przyjmować wyrazy rozczarowania, ale nie popadać w zgorzknienie; dotykać dezintegracji drugiego, ale nie tracąc własnej tożsamości. To jest droga. To jest wyzwanie”³⁹.

Bibliografia

- Badania i raporty Akademii NASK, online: <https://www.gov.pl/web/niezagub-dzieckawsieci/badania-i-raporty> [dostęp: 20.02.2024].
- Eliot T. S., *Chóry z „Opoki”*, tłum. M. Sprusiński, „Więź”, 1976, z. 12.
- Franciszek, encyklika *Fratelli tutti* (2020), online: https://www.vatican.va/content/francesco/pl/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html [dostęp: 20.02.2024].
- Franciszek, *Orędzie na 55. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (2021), online: <https://www.paulus.org.pl/888,55-swiatowy-dzien-srodkow-spolecznego-przekazu-franciszek-2021> [dostęp: 20.02.2024].
- Franciszek, *Orędzie na 56. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (2022), online: <https://www.paulus.org.pl/892,56-swiatowy-dzien-srodkow-spolecznego-przekazu-franciszek-2022> [dostęp: 20.02.2024].

39. Tegoż, *Przemówienie do Papieskiej Rady do Spraw Środków Społecznego Przekazu* (21.09.2013), online: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/massmedia_21092013.html [dostęp: 20.02.2024].

- Franciszek, *Orędzie na 57. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (2023), online: <https://www.paulus.org.pl/895,57-swiatowy-dzien-srodkow-spolecznego-przekazu-franciszek-2023> [dostęp: 20.02.2024].
- Franciszek, *Przemówienie do Papieskiej Rady do Spraw Środków Społecznego Przekazu* (21.09.2013), online: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/massmedia_21092013.html [dostęp: 20.02.2024].
- Frączek A., *Komunikacja interpersonalna*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość”, 9 (2012), s. 118-131.
- Fundacja Orange: *Fake news – czym jest i jak go rozpoznać?*, online: <https://fundacja.orange.pl/strefa-wiedzy/post/fake-news-czym-jest-i-jak-go-rozpoznać> [dostęp: 20.02.2024].
- Goban-Klas T., *Media i komunikowanie masowe*, Warszawa-Kraków 2005.
- NASK-Państwowy Instytut Badawczy: *Cyberbezpieczeństwo AI. AI w cyberbezpieczeństwie*, online: <https://cyberpolicy.nask.pl/wp-content/uploads/2023/09/Cyberbezpieczenstwo-AI.-AI-w-cyberbezpieczenstwie.pdf> [dostęp: 20.02.2024].
- Nęcki Z., *Komunikacja międzyludzka*, Kraków 2000.
- Orędzia papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej 1967-2002*, red. M. Lis, Częstochowa 2002.
- Papieskie Orędzia online: <https://www.paulus.org.pl/210,oredzia-na-dni-srodkow-spolecznego-przekazu> [dostęp: 20.02.2024].
- Rozpoznawanie nieprawdziwych informacji, online: <https://www.gov.pl/web/baza-wiedzy/rozpoznawanie-nieprawdziwych-informacji> [dostęp: 20.02.2024].
- Skinder M., *Teoretyczne uwarunkowania i zastosowanie komunikowania w społeczeństwie informacyjnym*, „Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy”, 3 (2013), s. 243-266.

Streszczenie

Współczesny, technologiczny postęp jest pełen przeobrażeń, wielu niewiadomych, w tym niedających się przewidzieć następstw. Nowym wyzwaniem towarzyszą pytania o świadomość odpowiedzialności wykorzystania cyfrowych osiągnięć w taki sposób, aby rozwój form komunikacji służył człowiekowi i chronił jego człowieczeństwo. Artykuł, źródłowo odwołuje się do encykliki papieża Franciszka *Fratelli tutti* (2020) oraz trzech rędzi ogłoszonych na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (2021-2022-2023). Autor zauważa, iż współczesna kultura cyfrowa potrzebuje komunikacji, która odnosi się do konkretnych wartości, promuje dialog otwarty, niewykluczający, ale inspirujący wychowawczo. Dobra komunikacja wynika z miłości do drugiego człowieka. Jako dowód postęgu myślenia jest zawsze pokorna, jest szczerą. W dobrej komunikacji zawsze chodzi o prawdę.

Słowa kluczowe: komunikacja, dialog, relacje, wartość słuchania, kultura spotkania.

THE VALUE OF INTERPERSONAL COMMUNICATION IN DIGITAL MEDIA CULTURE

Summary

Modern technological progress is full of transformations, many unknowns, including unpredictable consequences. The new challenges are accompanied by questions about the awareness of the responsibility of using digital achievements in such a way that the development of forms of communication will serve and protect humanity. The article makes source references to Pope Francis' encyclical *Fratelli tutti* (2020) and the three Messages proclaimed for World Media Day (2021-2022-2023). The author notes that today's digital culture needs communication that addresses concrete values, promotes open, non-exclusionary but educationally inspiring dialogue. Good communication stems from love for other people. As evidence of service of thinking it is always humble, it is sincere. Good communication is always about the truth.

Keywords: communication, dialogue, relationships, value of listening, meeting culture.